

Вікторія ВОРОБЕЦЬ,
ORCID 0000-0003-4102-9785
заступниця директорки
Наукової бібліотеки,
ДВНЗ “Ужгородський
національний університет”

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛОТЕК УКРАЇНИ ТА СЛОВАЧЧИНИ

УДК 027.7(477+437.6) : 025.4.03 : 004.42

У статті досліджується запровадження інформатизації, яке опирається на досвід двох сусідніх держав – України та Словаччини. Характеризуються електронні бібліотечні програми, використані у найпотужніших університетських книгозбірнях, представлені основні їх характеристики та переваги у запровадженні.

Ключові слова: бібліотека, інформатизація бібліотеки, бібліотечні електронні програми, бібліотека навчального закладу, бібліотеки Словаччини.

Бібліотечна галузь є посередницькою між важливими напрямками розвитку держави, бо поєднує в собі культурну, наукову та освітню місії. Вона є однією з інституцій, що надає безкоштовний доступ до інформації, знань і культурного надбання нації та світу.

Бібліотека вищого навчального закладу є інформаційно-освітнім центром, який органічно входить в його структуру. Головним завданням книгозбірні вишу є забезпечення навчально-виховного процесу, підвищення рівня освіченості і духовності.

Основним призначенням українських та словацьких вишівських бібліотек є їх загальна функція – підвищення рівня освіти, підтримка якості навчального процесу та наукових досліджень закладів вищої

освіти, поширення наукової інформації, науково-технічного світового прогресу.

До мережі бібліотек вищих навчальних закладів України входить 201 бібліотека різного відомчого підпорядкування. Загальний фонд документів складає 120,7 млн примірників, з яких 2,3 млн – електронні видання. Кількість користувачів – 1,7 млн осіб, яким щороку видається понад 105 млн примірників літератури. Загальна кількість працівників бібліотек – близько 6 700 фахівців. Кількість автоматизованих робочих місць – 7 445 [1].

Станом на 2021 рік найпотужнішими науковими бібліотеками (далі НБ) України є:

1. НБ Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, бібліотечний фонд якої становить 3 579 960 одиниць зберігання.
2. Центральна НБ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна – 3 445 868 одиниць зберігання.
3. НБ Львівського національного університету імені Івана Франка – 3 336 928 одиниць зберігання.
4. НБ ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка – 3 126 163 одиниць зберігання.
5. НБ Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича – 2 729 365 одиниць зберігання.

Освіта Словаччини представлена 32 вузами, найбільшими з яких є:

1. Університет імені Коменського в місті Братислава (Univerzita Komenského v Bratislave).
2. Словацький технічний університет в місті Братислава (Slovenská technická univerzita v Bratislave).
3. Технічний університет в місті Кошице (Technická univerzita v Košiciach).
4. Університет Матея Бела в місті Банська Бистриця (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici).
5. Університет Костянтина Філософа в місті Нітра (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre).
6. Університет ім. Павла Йозефа Шафарика в місті Кошице (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach).

Бібліотеки саме цих навчальних закладів є флагманами впровадження інноваційних технологій. Кожна з них має унікальну історію

та зберігає в своїх фондах раритетні та сучасні видання як наукового так і навчального характеру. Словацькі книгозбірні закладів вищої освіти – це європейське обличчя сучасної бібліотечної галузі.

Зупинимо свою увагу на одній з бібліотек Словаччини. Це Університетська бібліотека у м. Братислава (Univerzitná knižnica v Bratislave) – найстаріша бібліотека Словаччини, яка була заснована в 1919 році. Це найбільша та найвідвідуваніша бібліотека Словаччини та універсальна державна наукова бібліотека, фонд якої становить близько 3 мільйонів одиниць зберігання. Бібліотеку як багатофункціональний культурно-бібліотечний центр відвідують близько 300 тис. користувачів, через Інтернет пошук ведуть ще 700 тис. користувачів на рік. Цифрова бібліотека Університетської бібліотеки в Братиславі – це незалежна колекція оцифрованих видань: періодики, стародруків, музичних творів, монографій тощо, яка пропонує доступ до понад 1 100 000 повнотекстових сторінок словацьких текстів, переважно з періодичних видань [2].

Однією із найбільших вишівських книгозбірень України є передусім Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, заснована у 1817 р. як бібліотека Рішельєвського ліцею. Фонд книгозбірні нараховує близько 4 млн примірників. Це унікальні зібрання джерел інформації, що включають книги, брошури, періодичні видання, видання на електронних носіях тощо. Виняткове науково-культурне значення мають іменні колекції (21), які заповіли університету видатні вчені, державні діячі, ректори, професори.

Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна – друга за потужністю бібліотека – одна з найстаріших книгозбірень України, заснована 1804 р. водночас з Університетом за ініціативи Василя Назаровича Каразіна. Її фонд – понад 3 400 000 примірників, у т. ч. наукової літератури – понад 1 800 000, навчальної – близько 1 150 000, художньої – близько 400 000; більше 700 000 видань – зарубіжної літератури [3].

У обох згадуваних бібліотеках функціонує Автоматизована бібліотечна інформаційна система Абсотек Юнікод (Absotheque Unicode), яка вже не перший рік підтверджує свою надійність.

АБІС Абсотек Юнікод (Absotheque Unicode) – сучасна система для комплексної автоматизації бібліотек, яка поєднує в собі новітні інформаційні технології та досвід розробників з реалізації і впровадження АБІС у трьох бібліотеках України, Росії і Латвії. Вона включає в себе всі функції і можливості сучасних автоматизованих програм для бібліотек, а також надає нові унікальні можливості: розширений модуль книжкової полиці, модуль відгуків у соціальних мережах, що дає змогу значно підвищити функціональність і затребуваність електронного каталогу, вивести на сучасний рівень якість бібліотечно-інформаційного обслуговування [4].

Бібліотечна галузь України переживає складний процес трансформації, викликаний впливом інформаційних технологій. Сьогодні українські університетські бібліотеки перестали бути тільки сховищем навчальної літератури. Така ж тенденція і у словацьких колег.

Сучасні потреби користувачів поставили перед бібліотечними установами головну вимогу: вільний та швидкий доступ до джерела інформації.

Ми згодні з твердженням, що головним критерієм оцінки діяльності бібліотеки є рівень організації інформаційних ресурсів. Новітні інформаційні технології роблять її більш привабливою для сучасного користувача, якого ще можна назвати “цифровим поколінням”, і дозволяють виконувати бібліотекарам свою роботу краще, цікавіше, залишаючи при цьому читання та любов до книги на першому місці [5].

Бібліотеки, як ніколи, почали впроваджувати нові методи в свою діяльність. У цьому напрямі активно спрацювали як вітчизняні, так і зарубіжні освітянські книгозбірні. Спільною рисою для кожної бібліотеки стало відкриття інформації про свої фонди, які уможливають віртуальний перегляд електронних каталогів бібліотек. Впровадження електронних бібліотечних програм надало можливість створення особливого власного інформаційного продукту, яким став єдиний електронний каталог [далі СЕК] кожної книгозбірні та надання користувачам та бібліотекарам значно більше інформаційних переваг (створення бази “Читач”, електронний підпис, електронне замовлення та ін.). Відкриття цих можливостей надають електронні бібліотечні програми.

Програмне забезпечення [далі – ПЗ] – сукупність програмних засобів, призначене для керування автоматизованою системою, а також

документація, необхідна для експлуатації цих засобів. В бібліотеках України використовується різне ПЗ: Absotheque Unicode; МАРК-SQL, ІРБІС, АLEPF, УФД/Бібліотека, КОНА, UNILIB та ін.

Майже всі ці програмні продукти складаються з однакових функціональних модулів: “Комплектування”, “Каталогізатор”, “Читач”, “Книговидача”, WEB - модуль, “Адміністратор”. ПЗ забезпечує життєдіяльність автоматизованої інформаційної бібліотечної системи та призначене для автоматизації бібліотечних процесів: каталогізування документів; пошук документів в базах даних (по будь-яких елементах записів); ведення обліку документів; здійснення електронної книговидачі та інших технологічних процесів. ПЗ повинно підтримувати ієрархічні класифікації і тезауруси, надавати можливість бібліотекам здійснювати обмін (експорт/імпорт) бібліографічними записами, можливість створювати електронні бібліотеки, забезпечувати захист бази даних від несанкціонованого доступу та, в разі аварійної ситуації, відновлювати дані.

ПЗ для бібліотек розвивається, розробники випускають нові версії програм з додатковими можливостями, що відповідають сучасним вимогам [6].

Аналізуючи процес впровадження інформатизації в найбільших бібліотеках ВНЗ України звернемось до фактів.

Ще з 1991 року в багатьох книгозбірнях закладів вищої освіти України, за рекомендацією Міністерства науки та освіти України, розпочалося запровадження електронних бібліотечних програм.

Наведемо приклади хронології застосування бібліотечних електронних програм в українських бібліотеках, які дали можливість створення інформаційного продукту, яким став насамперед електронний каталог бібліотек.

У 1991 році до створення електронного каталогу приступив колектив Центральної НБ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; в 1998 – НБ ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка; в 1999 – бібліотека Київського національного торговельно-економічного університету; в 2000 – НБ Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, НБ Ужгородського національного університету та НБ Львівського на-

ціонального університету імені Івана Франка, в 2003 – НБ Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

У багатьох провідних бібліотеках закладів вищої освіти було встановлено електронну бібліотечну програму УФД/Бібліотека, яка є автоматизованою бібліотечною інформаційною системою (АБІС). Вона розроблена і підтримується ТОВ “Український фондовий дім” (Київ) з 1998 року. Система призначена для комплексної автоматизації бібліотеки, враховує всі основні виробничі цикли. На поточний момент здійснено понад 200 інсталяцій в Україні, переважно в університетах [7]. Її першим опробовувачем стала бібліотека Київського національного торговельно-економічного університету, в якій вперше в Україні розпочалось впровадження комп’ютеризації бібліотечних процесів, автоматизація всіх технологічних циклів на основі програмного забезпечення “УФД/Бібліотека”. Створено електронний каталог, введено автоматизоване довідково-інформаційне обслуговування, книговидача, обслуговування читачів, облік бібліотечних фондів.

У деяких бібліотеках вишів України було встановлено російську версію бібліотечної електронної програми ІРБІС. Це – інтегрована бібліотечно-інформаційна система автоматизації бібліотек, розробником якої виступає Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії, її і досі використовують бібліотеки України, а саме Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Національна наукова медична бібліотека України, Національна історична бібліотека України та інші.

Деякі технічні виші самостійно розробляли власні електронні бібліотечні програми, які на жаль, розробники не змогли підтримувати, через що їх функціонування призупинено.

Словацькі виші, як і українські, ставили в пріоритет освоєння та запровадження інформатизації своїх бібліотек. Основою темпів комп’ютеризації бібліотек для кожної держави стали матеріальна база вишу та підтримка керівництвом освітнього закладу впровадження європейських стандартів освіти, які передбачали якісне забезпечення доступу до бібліотечних інформаційних продуктів.

Більшість вишівських бібліотек Словаччини користується сучасною словацькою інформаційною системою Dawinci, яка об’єднує найновіші елементи серверних додатків і систем баз даних. Цю програму

обрали: Технічний університет в м. Кошице (Technická univerzita v Košiciach); Тренчинський університет Александра Дубчека у м. Тренчин (Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne); Трнавський університет в м.Трнава (Trnavská univerzita v Trnave; Університет Костянтина Філософа у м. Нітра (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre); Університет св. Кирила та Мефодія у м.Трнава (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave); Академія музичних мистецтв в м. Братислава (Vysoká škola múzických umení v Bratislave); Жилінський університет в м. Жиліна (Žilinská univerzita v Žiline).

Другою в рейтингу найбільш використовуваних бібліотечних програм у книгозбірнях Словацької Республіки є інформаційно-бібліотечна система Virtua, яка була розроблена корпорацією VTLIS (Virginia Technology Library System, США, Вірджинія) в бібліотеці Політехнічного університету США. Систему Virtua обрали в Університеті Коменського в Братиславі, де 13 факультетських бібліотек об'єднані мережею і розташовані в різних частинах міста і навіть в різних містах (наприклад: медичний факультет в місті Мартин, інші факультети в містах Кошице, Нітра, Модре). Систему адмініструє одна особа. Також цією програмою користується бібліотека Католицького університету у м. Ружомберк (Katólická univerzita v Ružomberku).

Заслуговує на увагу програмне забезпечення Alerph, яке було розроблене фірмою “EX Libris” при Єрусалимському університеті (Ізраїль). Це інтегрована бібліотечна програма, що підтримує багатомовність, має дуже гнучкий апарат адаптації до потреб конкретної бібліотеки і забезпечує комплексну автоматизацію всіх процесів бібліотечної технології. Її успішно використовують: Університет Павла Йосифа Шафарика в м. Кошице (Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach); Пряшівський університет у м. Пряшів (Prešovská univerzita v Prešove) та Державна наукова бібліотека м.Кошице, (Štátna vedecká knižnica Košice).

Словацька економічна бібліотека Економічного університету (Slovenská ekonomická knižnica Ekonomickej univerzity) використовувала ПЗ Rapid Library з 1994 до 2003 року і перейшла на Unimark, а Академія художніх мистецтв у м. Братислава (Vysoká školaýtvarných umení v Bratislave) продовжує використовувати програму Rapid Library.

Деякі освітні бібліотеки Словаччини успішно застосовують автоматизовану бібліотечну інформаційну систему “МАРК-SQL”. Це бібліотечна інформаційна система третього покоління, розробка якої продовжила процес впровадження та розвитку автоматизованих інформаційних бібліотечних систем під загальною назвою “МАРК” (MACHINE-Readable Cataloging), яка була розроблена Американською асоціацією бібліотек ще у 1965 році.

Можна задати питання про те, яка бібліотечна інформаційна система – найкраща. Однозначної відповіді ми не знайшли, оскільки, ознайомившись з роботою кількох словацьких бібліотек, стало зрозуміло, що всі вони надають однакові послуги й вирішують такі самі проблеми, як і українські книгозбірні. Функціональні можливості АБІС обох країн дуже подібні. Кількість розроблених модулів, програм у різних системах є різною, але основні з них – присутні у кожній. Спільною і актуальною проблемою для всіх книгозбірень залишається і брак ІТ фахівців. Технологічні зміни підвищили вимоги до фахового рівня бібліотекарів, які успішно опановують складні інформаційні системи.

Наслідком стрімкого розвитку технологій сьогодні стає постійне оновлення технічного обладнання, вартість якого надто висока для бібліотек як України, так і Словаччини, але за підтримки вишів та грантових програм університетські бібліотеки намагаються іти в ногу з часом. Адже саме на вишівські бібліотеки покладена місія інформаційної підтримки освіти та забезпечення доступу до інформаційних ресурсів.

Джерела та література:

1. Бібліотеки України. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8#%D0%92%D0%9D%D0%97
2. Університетська бібліотека в Братиславі. Сайт. URL: <https://www.ulib.sk/sk/o-kniznici/historia/historia.html>
3. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Власний сайт. URL: <http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/>

4. Сорокин И. Рок-н-ролл в библиотеке: блог об автоматизации библиотек, о библиотеках, читателях, о настоящем и будущем. URL: [http:// rock-n-roll-v-biblioteke.blogspot.com](http://rock-n-roll-v-biblioteke.blogspot.com) 2010_01_01.archive.html

5. Медведь М.М. Библиотека Ужгородського національного університету – складова сучасного інформаційного простору. *Міжнародний науковий вісник* : зб. наук. ст. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. “Науковий парк як універсальна регіональна структура інноваційної діяльності”, Ужгород-Кошице, 3 берез. 2016 року / редкол. : В.І. Смоланка (голова), І.В. Артьомов та ін. Ужгород : ДВНЗ “УжНУ”, 2016. Вип. 1(12). С. 183–188.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/8298>

6. Українська бібліотечна енциклопедія. Програмне забезпечення. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%B5%20%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

7. УФД/Библиотека . Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%A4%D0%94/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0>

UKRAINIAN AND SLOVAKIAN ACADEMIC LIBRARIES INFORMATIZATION

V. Vorobets,

ORCID 0000-0003-4102-9785

Deputy director of Scientific Library

Uzhgorod National University

In the article the implementation of informatization is being explored. The study is based on the experience of two neighbouring countries - Ukraine and Slovakia, and it characterizes the electronic library software used in the biggest academic libraries. It presents the main features and advantages of its implementation.

Key words: *library, library informatization, electronic library programs, academic library, libraries of Slovakia.*